

ТРАНЗИЦИЈА КА МУЛТИВАЛУТНОМ СВЕТСКОМ ПОРЕТКУ^{1 2}

Наташа Станојевић³

Институт за међународну политику и привреду, Београд, Република Србија

Сажетак: У чланку се истражује актуелни глобални помак од доминације америчког долара у међународним трансакцијама ка мултивалутном трговинском и финансијском систему. Анализа идентификује четири кључне димензије ове трансформације: опадање хегемоније долара, растућу употребу алтернативних валута у трговини енергентима, диверсификацију валута у међународном плаћању и развој самосталних платних инфраструктура, као што су SPFS, CIPS и SFMS, који подржавају удаљавање од SWIFT-а и финансијске архитектуре у којој доминира долар. Заједно, ови елементи одражавају стратешко преиспитивање монетарне моћи у фрагментисаном геополитичком окружењу. У средишту чланка је студија случаја Русије, која је спровела најобухватнију стратегију дедоларизације међу водећим економијама. Од 2022. године, Русија је значајно смањила употребу долара и евра у својој спољној трговини, заменивши их рубљама, јуанима и другим валутама партнерских земаља. Билатерални споразуми, институционална координација у оквиру Евроазијске економске уније и BRICS-а, као и подаци о трговини обрађени по регионима, користе се за илустрацију обима и утицаја ове валутне транзиције. Иако је руски пример најзаступљенији због доступности података, разматрају се и слични трендови у Кини, Индији и арапским земљама Залива. Истраживање примењује квалитативну методологију и дескриптивну статистику, ослањајући се на званичне податке о трговини и плаћањима, саопштења са самита и секундарне изворе у циљу праћења употребе валута и институционалних развоја. Резултати указују да, иако је доминација долара и даље структурно укорењена, постепено настаје мултиполарни монетарни поредак заснован на регионалним финансијским блоковима и алтернативним каналима трансакција. Очекује се да ће овај нови систем добити на отпорности захваљујући конвергенцији монетарних, трговинских и технолошких стратегија.

Кључне речи: мултивалутни систем, хегемонија долара, интернационализација рубље, алтернативе SWIFT-у, трговинска поравнања.

ЈЕЛ класификација: F33, F31.

¹ Рад представља налазе истраживања развијеног у оквиру пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2025”, финансираног од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а спроведеног у Институту за међународну политику и привреду, Београд, током 2025. године.

² Рад је у целини представљен на Међународној научној конференцији: *Актуелни друштвено-економски изазови развоја земаља у савременим условима - ЕКОМ 2025*, коју је организовао Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Економски факултет, новембра 2025. године.

³ natasa.stanojevic@diplomacy.bg.ac.rs ORCID iD 0000-0001-5584-1040

Ово је документ отвореног приступа под лиценцом

УВОД

Више од седам деценија амерички долар представљао је централни ослонац глобалног монетарног поретка. Његова улога доминантне резервне валуте, примарног средства плаћања у међународној размени и темеља савремених платних инфраструктура омогућила је Сједињеним Државама изузетан степен финансијске и политичке моћи. Ипак, архитектура доларске хегемоније, дуго сматрана стабилном и самоподразумевајућом, улази у фазу постепене фрагментације. Растуће геополитичке тензије, примена једностраних санкција и пораст економске тежине земаља у развоју све чешће доводе у питање јединствену улогу долара у светској привреди.

У последњој деценији постепено се обликује мултиполарни валутни пејзаж. Више држава, вођених и политичким и економским мотивима, спроводи стратегије усмерене ка смањењу зависности од долара и инфраструктура под западном контролом. Те мере обухватају диверсификацију девизних резерви, поравнање трговине енергентима у националним валутама, развој алтернативних платних система и јачање билатералних и регионалних валутних аранжмана. Процес је нарочито изражен у оквиру BRICS-а и ширег Глобалног југа, где се монетарна сувереност све јасније препознаје као кључни стуб стратешке аутономије.

Овај чланак анализира прелазак ка мултивалутном светском поретку кроз три међусобно повезане димензије: опадање хегемоније долара и повећану диверсификацију резерви; растућу употребу алтернативних валута у трговини енергентима, која има системски значај за глобалну размену и развој суверених финансијских инфраструктура. Ове тенденције додатно се разматрају у четвртом делу, студији случаја о трансформацији руске трговинске политике, која показује како се стратегије дедоларизације оперативно спровode кроз ребаланс валута и институционалну прекомпозицију. Студија пружа емпиријски увид у динамику и импликације монетарног реструктурирања у условима све израженије геополитичке фрагментације.

1. ГЛОБАЛНА ПОЗИЦИЈА ДОЛАРА И ПУТ КА МУЛТИВАЛУТНОМ СИСТЕМУ

1.1. Доминантна позиција долара

Структурне предности америчког долара учврстиле су његов статус светске доминантне резервне валуте, примарног средства размене и сидра глобалних финансија. Од Бретонвудског споразума из 1944. године долар функционише као кључни ослонац светског монетарног система. Данас учествује у око 90% свих девизних трансакција и служи као де факто валута за одређивање цена већине роба (BIS, 2022). На међубанкарском тржишту готово све трансакције, чак и оне које не укључују Сједињене Државе, поравнавају се у доларима, што додатно учвршћује његову централну позицију (Milenković & Spalović, 2013). Његова широко распрострањена употреба потиче из изузетне ликвидности, дубине финансијских тржишта и високог институционалног поверења, што заједно чини основу његовог статуса сигурног уточишта у временима криза (Eichengreen, 2011).

Оваква доминација даје Сједињеним Државама значајну економску и геополитичку предност. Како истиче Goldberg (2010, стр. 1-2), глобална улога долара „штити америчку привреду од спољних шокова, снижава трансакционе трошкове и проширује домет америчке монетарне политике”. Француски министар финансија Валери Жискар д’Естен назвао је ту предност „ексцесивном привилегијом”, јер омогућава САД да се задужују по нижим каматним стопама, екстернализују инфлационе притиске и пројектују монетарну политику глобално (Gourinchas & Rey, 2007). Способност Федералних резерви да током финансијских криза делују као де факто светска централна банка, пружајући доларску ликвидност кроз свој линије, још један је важан израз те привилегије (IMF, 2020).

Кључни стуб доларске доминације био је петродоларски систем, формиран 1970-их година, када су САД постигле договор са Саудијском Арабијом да се нафта вреднује искључиво у доларима, а вишкови прихода усмеравају у америчке државне обвезнице. Како истичу Миленковић и Спаловић (2013), овај аранжман је не само ојачао позицију долара, већ и ублажио инфлационе ризике Федералних резерви обезбеђујући трајну глобалну тражњу за доларом. Обавезно вредновање нафте у доларима приморало је све увознике да држе доларске резерве, стварајући потражњу која опстаје до данас. На врхунцу, око 80% глобалне трговине нафтом било је

поравнато у доларима, иако се учешће САД у увозу нафте постепено смањивало (Energy Information Administration, 2015).

1.2. Постепена ерозија доминације долара

Протекле две деценије указују на постепено, али упорно опадање доминације америчког долара у глобалном финансијском систему. Године 2001. долар је чинио 71% светских девизних резерви, док је до 2023. његов удео опао на око 58%, према подацима IMF COFER (IMF, 2024). Ова промена није последица краткорочних шокова, већ одраз дугорочне стратегије диверсификације коју воде централне банке широм света, све усмереније ка алтернативној имовини и валутама.

Највећи добитници овог процеса били су евро, који сада држи око 20% глобалних резерви уз снажну подршку тржишта капитала еврозоне, и кинески јуан, чији је удео достигао 3% након што је 2016. уврштен у корпу Специјалних права вучења (SDR). Истовремено, централне банке, посебно у економијама у развоју, значајно су повећале своје резерве злата. Злато сада чини приближно 15% глобалних резерви, при чему Русија и Кина предњаче, настојећи да смање зависност од доларске активе (World Gold Council, 2023).

Неколико структурних фактора покреће ову реоријентацију резерви. Први је растућа геополитичка фрагментација. Увођење обимних америчких финансијских санкција Русији 2022. године, као и дуготрајне трговинске тензије са Кином, нагласили су ризике прекомерног ослањања на долар и систем под америчком доминацијом. Као одговор, земље које су највише изложене таквим ризицима убрзале су диверсификацију својих монетарних портфеља.

Други фактор је јачање регионалних финансијских блокова. Иницијативе у оквиру BRICS-а, укључујући подстицање поравнања у националним валутама и ширење билатералних своп линија - попут оних које Кина има са Бразилом и Русијом - подржавају постепено формирање мултиполарног валутног окружења.

Трећи фактор односи се на промене у глобалној економској структури. Земље у развоју, које данас учествују са око 40% светског БДП-а у PKS терминима (World Bank, 2023), имају растућу потребу за трговинским и финансијским трансакцијама у локалним или регионалним валутама. Ова динамика природно подстиче већу употребу валута алтернативних долару.

Упркос овим помацима, долар задржава кључне структурне предности. У 2022. години био је присутан у 88% свих девизних трансакција и коришћен у око 40% глобалног поравнања трговине, што је знатно изнад удела Сједињених Држава у светском извозу од око 10% (BIS, 2022). Ова диспропорција указује на снажну инерцију постојећег монетарног поретка. Како истиче Eichengreen (2022), опстанак доминантне валуте одржавају дубоко укореењени институционални, трансакциони и психолошки фактори који се не мењају брзо чак ни када се основни стубови те доминације постепено круне.

1.3. Први кораци ка мултивалутном систему

Инерција доминације долара почела је да слаби почетком 2010-их, када су стратешки билатерални споразуми и продубљена сарадња у оквиру BRICS-а институционализовали употребу националних валута у међународној трговини. Иако су ограничени договори о валутној размени у пограничним зонама постојали деценијама, период 2011–2013. представљао је праву прекретницу. Државне иницијативе великог обима, подстакнуте кинеском стратегијом интернационализације јуана, почеле су да доводе у питање дугогодишњу монополску позицију долара (Frankel, 2012).

1.3.1. Руски и кинески заокрет (2011–2012.)

Најзначајнији рани помак одиграо се у трговинским односима Русије и Кине. До 2011. године билатерална трговина порасла је са једне милијарде долара у 2000. на 83 милијарде долара, а Кина је постала најважнији трговински партнер Русије (UN Comtrade, 2024). У јуну 2011. две земље потписале су споразуме у вредности од 10 милијарди евра у секторима енергетике, машинства и ваздухопловства, деноминоване у рубљама и јуанима, чиме је долар у потпуности заобиђен (Moscow Times, 2011). Ово није био изолован аранжман:

- Успостављена је инфраструктура ликвидности када су Народна банка Кине и Централна банка Русије 2014. године увеле механизам међуцентралнобанкарске размене ликвидности у износу од 150 милијарди јуана и рубаља ради олакшавања поравнања (РВОС, 2014).
- Убрзо је уследило и вредновање енергетских трансакција у алтернативним валутама, па је до 2015. године око 30% руског извоза нафте у Кину било поравнато у јуанима (SCMP, 2015).

1.3.2. BRICS институционализује дедоларизацију (2012–2013.)

Самит BRICS-а у Њу Делхију 2012. године представљао је важну промену у динамици глобалног финансијског система. Државе чланице овластиле су своје развојне банке, укључујући кинеску CDB и руску VEB, да одобравају кредите у националним валутама, смањујући зависност од задуживања деноминованог у доларима (BRICS Joint Declaration, 2012). Ова иницијатива била је у директној супротности са традиционалним инструментима IMF-а и Вашингтонског консензуса. Како наводе Milenković и Spalović (2013), „валутни аранжмани BRICS-а сигнализирани су свестан покушај фрагментације доларски засноване финансијске архитектуре, при чему је инфраструктурно финансирање постало кључни инструмент”. Самит у Дурбану 2013. године додатно је убрзао овај процес:

1. Основана је BRICS Развојна банка (касније NDB), са капиталом од 50 милијарди долара, која је започела финансирање пројеката из области енергетике и саобраћајне инфраструктуре у локалним валутама, заобилазећи доларске емисије (NDB Charter, 2014).
2. Кина и Бразил потписали су договор о валути у вредности од 30 милијарди долара, што је постало прототип за касније трговинске операције у формату јуан-реал, које су до 2015. покривале 19% билатералне размене (Central Bank of Brazil, 2015).

1.3.3. Геоекономске импликације

Ови рани кораци ка мултивалутном систему били су део ширег геоекономског преусмеравања. Године 2012. Јапан и Кина успоставили су директно трговање јен-јуан, елиминишући потребу за доларским посредовањем у билатералним трансакцијама, што је представљало значајан искорак имајући у виду традиционално ослањање Јапана на западне финансијске структуре. У исто време, Индија и Иран договорили су вредновање трговине нафтом у рупијама и ријалима, постављајући механизам заобилажења санкција који је најавио касније процесе дедоларизације у сектору енергетике. Упркос овим иницијативама, изазови су били бројни. Највећа препрека била је ограничена конвертибилност валута као што су рубља и јуан, што је стварало значајне ризике курса и одвраћало приватни сектор од шире употребе. Многе компаније, иако политички наклоњене редукцији доларске зависности, остајале су опрезне због нестабилности курса и недовољне дубине и ликвидности тржишта ових валута. Додатно, дуготрајна укорењеност долара значила је да се

око три четвртине глобалног финансирања трговине и даље обављало у доларима, што је одржавало структурну инерцију постојећег поретка.

Ова ограничења открила су и суштинску карактеристику раних напора дедоларизације: иако политички значајни и стратешки оријентисани, у првој фази нису имали довољан обим и институционалну дубину да озбиљније поткопају доминацију долара. Њихов највећи домет био је у демонстрационом ефекту, који је показао да велике економије могу успешно заобићи долар када се њихови стратешки приоритети поклопе.

2. РЕФОРМИСАЊЕ ТРГОВИНЕ ЕНЕРГЕНТИМА: ПОМАК ОД ДОЛАРА КА АЛТЕРНАТИВНИМ ВАЛУТАМА

Трговина енергента разматра се као посебна димензија преласка ка мултивалутном систему због свог изразитог системског значаја у глобалним токовима. Она учествује у значајном делу прекограничних поравнања и представља један од кључних канала кроз који резервне валуте утврђују и репродукују свој међународни статус. Традиционална доминација долара у одређивању цена нафте и гаса учинила је овај сектор не само темељем финансијске геополитике, већ и поузданим показатељем текућих монетарних преусмеравања.

2.1. Руска стратегија гас-за-рубље

Први садржајни кораци Русије ка дедоларизацији везују се за период након санкција уведених због Крима 2014. године. У том контексту Москва је почела да разматра споразуме о обрачуну у националним валутама са кључним трговинским партнерима као што су Кина, Индија, Иран, Турска и више афричких и латиноамеричких држава, настојећи да умањи сопствену зависност од америчког долара. Ипак, ти рани напори били су ограничени по домету. Могућност да се извоз нафте или гаса вреднује у рубљама дуго је сматрана економски непоузданом и политички провокативном (Polivach, 2023).

Овај опрезан приступ драстично се променио 2022. године. Свеобухватне санкције које је Запад увео након почетка руске инвазије на Украјину подстакле су знатно офанзивнију стратегију дедоларизације. У једном од најистакнутијих потеза, Кремљ је објавио да ће убудуће испоруке енергента, а нарочито природног гаса у „непријатељске” земље, морати да буду плаћене у рубљама.

Иако су овај захтев критичари у почетку тумачили као симболичан, политика је врло брзо добила замаха и постала један од темеља руских финансијских противмера.

Ова промена није била само тактичког карактера, већ дубоко стратешка. Увођењем обавезе плаћања гаса у рубљама Русија је настојала да подрије доминацију америчког долара у глобалној трговини робама, ојача сопствену монетарну сувереност и обезбеди критичне приходе од финансијске инфраструктуре под западном контролом. Паралелно с тим, Русија је ширила споразуме о валутним својствима, улагала у алтернативне платне механизме и интензивирала преговоре са партнерима у Азији, на Блиском истоку и у Африци како би олакшала поравнања у рубљама или јуанима.

Геополитичке последице биле су значајне. Упркос почетном отпору и правним нејасноћама, велики број европских купаца енергената на крају је био приморан да прихвати услов плаћања у рубљама због високе зависности од руског гаса. Ово практично прихватање рубље као одрживе валуте поравнања у међународној трговини представљало је де факто признање њене употребљивости, симболичку победу за Русију и опипљив ударац доминацији доларског финансијског система.

До краја 2022. године, удео извозних прихода деноминираних у рубљама нагло је порастао, приближавајући се паритету са трансакцијама у доларима и премашивши оне у еврима. Овај заокрет представљао је прекретницу у интернационализацији рубље, трансформишући је из регионално ограничене валуте у инструмент геополитичке стратегије и економске отпорности.

Руска стратегија гас-за-рубље не представља само одговор на санкције, већ и кључни корак ка редефинисању финансијског поретка. Растућа улога рубље у трговинским поравнањима осликава све израженији значај националних валута у глобалној размени и показује привлачност алтернативних система ван монетарне архитектуре коју предводи Запад. За Русију, ова еволуција рубље представља и симбол и инструмент економске суверености у свету који се све снажније креће ка мултиполарности.

2.2. Ерозија петродолара: валутна диверсификација у арапској трговини нафтом

Подстакнуте чвршћим ставовима Русије, Кине и Индије у довођењу у питање доминације америчког долара, а оснажене изузетним приходима оствареним услед раста цена енергената током 2022. године, бројне блискоисточне земље богате нафтом започеле су

преиспитивање деценијског стратешког ослањања на Сједињене Државе. По први пут након читаве генерације, водеће државе Залива почеле су да се постепено удаљавају од геополитичке орбите Вашингтона, свдећи сарадњу на формализоване трговинске односе и наглашавајући оријентацију ка аутономнијој спољној политици.

Најзначајнији израз овог стратешког преусмеравања јесте постепена ерозија ексклузивности петродолара у глобалној трговини енергентима. Од успона престолонаследника Мухамеда бин Салмана 2017. године, Саудијска Арабија постепено се удаљавала од своје традиционалне улоге стуба пакта нафта-за-безбедност, који је од седамдесетих година прошлог века представљао један од темеља глобалног монетарног поретка. Овај заокрет додатно је наглашен продубљеним стратешким везама са Русијом, институционализованим кроз формат ОПЕС+, као и интензивирајућим економским партнерством са Кином, која је данас највећи трговински партнер Краљевине и све значајнији извор инвестиција.

Преломни тренутак уследио је непосредно након посете председника Си Ђинпинга Ријаду у децембру 2022. Почетком 2023. године, саудијски министар финансија Мухамед Ал-Џадан јавно је изјавио да је Краљевина отворена за поравнавање нафтних трансакција у више валута, укључујући јуан, евро и ријал, нагласивши: „Немамо проблем да преговарамо о начину поравнања наших трговинских аранжмана” (Omar & Cranny, 2023). Током те године *Saudi Aramco* је потписао уговоре вредне седам милијарди долара у јуанима са кинеским рафинеријама, надовезујући се на договор из 2022. године када је *PetroChina* платила око четири милиона барела саудијске нафте у јуанима (Tan & Aizhu, 2023).

У потезу који представља преседан у глобалној трговини енергентима, *PetroChina* реализовала је прву светску прекограничну куповину нафте уз коришћење дигиталне валуте централне банке - дигиталног јуана. Трансакција, у којој је купљен милион барела сирове нафте, обављена је на Шангајском центру за трговину нафтом и гасом, институцији посебно успостављеној ради подршке међународној трговини енергентима у алтернативним валутама. Објављена 23. октобра 2023. године, ова куповина представљала је значајан помак у кинеским напорима да интернационализује јуан и редукује зависност од доларских система поравнања (Manning, 2023).

Године 2024. Саудијска Арабија одлучила је да не обнови педесет година стар нафтно-доларски споразум са Сједињеним Државама, чиме је омогућена даља валутна диверсификација. Очекује се да ће продаја нафте Краљевине све више бити вреднована у

комбинацији јуана, евра, рубље и јена, додатно поткопавајући јединствену улогу долара на енергетским тржиштима. Расподела трговинских токова потврђује овај тренд: 2000. године 38% саудијског извоза нафте ишло је у Европу и Северну Америку, док је до 2022. овај удео пао на 18%. Истовремено, извоз у Кину и Индију скочио је са 6 на 48%.

И друге државе Залива активно учествују у овом монетарном преусмеравању. У јулу 2023. године Национална нафтна компанија Абу Дабија (*ADNOC*) продала је милион барела сирове нафте индијској корпорацији *IOC*, при чему је трансакција поравната у индијским рупијама (*India Today*, 2023). Индијско министарство за нафту потврдило је пилот-трансакцију вредну око 96 милиона долара. До ране 2024. године Централна банка УАЕ известила је да се 25% ненафтне трговине две земље већ обавља у рупијама или дирхамима (*UAE Central Bank*, 2024).

Тренд се шири и ван кључних економија Залива. Од 2023. Катар поравнава дугорочне уговоре о течном природном гасу са Кином у јуанима, у обиму од око 6,4 милиона тона годишње (*Qatar Energy*, 2023). Почетком 2024. године Централна банка Ирака објавила је да се 12% нафтних прихода земље сада прима у јуанима и еврима (*Central Bank of Iraq*, 2024). Иран, у међувремену, наставља да извози око 1,5 милиона барела нафте дневно у Кину, при чему се 80% ових испорука поравнава у јуанима и ријалима преко непрозирних банкарских канала (*TankerTrackers*, 2023).

Ови процеси представљају више од симболичних померања. Саудијске трансакције у јуанима одражавају значајну геополитичку прекомпозицију, поткопавајући петродоларски систем из његовог традиционалног упоришта. Иако трансакције које нису деноминоване у доларима тренутно чине мање од 10% глобалне трговине нафтом, њихов удео стабилно расте, нарочито међу чланицама BRICS-а и земљама богатим енергентима које настоје да учврсте монетарну сувереност.

Ово шире стратешко преусмеравање додатно је ојачано проширењем BRICS блока. До јануара 2023. године, Иран, Саудијска Арабија, УАЕ, Алжир, Египат и Бахреин формално су поднели захтеве за чланство, истичући тежњу ка преобликовању глобалних финансија. Укључивање ових кључних арапских привреда у BRICS не само што проширује утицај блока, већ и убрзава прелазак ка широј употреби локалних валута у трговинским поравнањима.

3. ИЗГРАДЊА АЛТЕРНАТИВНИХ ПЛАТНИХ СИСТЕМА У УСЛОВИМА ФРАГМЕНТАЦИЈЕ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА

У све више повезаном, али геополитички расцепканом свету, доминација безготовинских трансакција у глобалној трговини подигла је значај финансијских порукачких система на ниво стратешког ресурса. Најважније место међу њима заузима *SWIFT* (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*). Иако сам не обрађује уплате, *SWIFT* обезбеђује сигурну комуникацију за трансфере средстава, трговинска поравнања и валутне конверзије. Повезује више од 11.000 финансијских институција у преко 200 земаља и представља један од кључних стубова глобалних финансија. Са седиштем у Белгији, номинално делује под јурисдикцијом Белгије и Европске уније, али се широко сматра подложним политичком утицају Сједињених Држава и њихових савезника.

Ова централност учинила је *SWIFT* и геополитичким инструментом. Искључење Русије из система 2022. године, уз паралелно замрзавање око 300 милијарди долара девизних резерви Руске централне банке, показало је да дубоко укореењена финансијска инфраструктура може бити претворена у средство притиска. Овај моменат подстакао је, не само санкционисане државе, већ и неутралне и економије у успону да преиспитају своју зависност од западних финансијских система.

3.1. Мултиполарни одговор: SPFS, CIPS, SFMS

Као реакцију на овај развој догађаја, Русија, Кина, Индија и друге државе развиле су сопствене, суверене алтернативе које изазивају доминацију *SWIFT*-а. Иако се разликују по обиму и намени, ови системи заједнички представљају усмерено настојање ка финансијској суверености и смањењу ризика од потенцијалних санкција или искључења из западних мрежа.

- Руска *SPFS* (Систем за пренос финансијских порука) покренута је 2014. године након првог таласа санкција повезаних са Кримом. Првобитно дизајнирана за домаћи саобраћај, до 2017. постала је у потпуности оперативна и постепено ширила међународни домет. До 2022. обухватала је 70 страних корисника у 12 земаља; до средине 2024. тај број порастао је на 159 институција у 20 земаља (Izvestia, 2022; TASS, 2024). *SPFS* сада делује упоредо са иранским *SEPA*-ом, а Русија је развила и билатералне механизме са Индијом за

трговину рупија–рубља преко *Vostro* рачуна, заобилазећи *SWIFT* и амерички долар.

- Кинески *CIPS* (*Cross-Border Interbank Payment System*) покренут је 2015. ради подршке трансакцијама деноминираним у јуанима, нарочито у оквиру Појаса и пута и енергетске трговине. *CIPS* је постао кључни инструмент кинеске стратегије интернационализације јуана. Током 2023. обрадио је више од 12,7 билиона долара прекограничних трансакција, од којих је значајан део био повезан са енергетском трговином са Русијом, Ираном и земљама Залива (*CIPS*, 2024). Платформа је све интегрисанија са пилот-пројектима дигиталног јуана и ширим напорима да се прошири поравнање трговине и инвестиција у кинеској валути.
- Индијски *SFMS* (*Structured Financial Messaging System*) углавном је домаћи систем, по функцији сличан *SWIFT*-у. Иако још није интернационализован, користи се у билатералним аранжманима, нарочито са Русијом, и подупиरे напоре Индије да поравнава трговину нафтом и робама са партнерима као што су УАЕ у рупијама и дирхамима.

Поред тога, Русија је 2015. установила платну картицу *MIR* као алтернативу *Visa* и *Mastercard* мрежама. Након што су 2022. западне мреже онемогућиле употребу руских картица, *MIR* је постао од пресудног значаја за домаће трансакције, уз ограничену прекограничну примену. До 2024. ова картица била је прихваћена у 11 земаља, нарочито у туристички оријентисаним дестинацијама попут Турске и УАЕ, уз текуће преговоре широм Глобалног југа.

3.2. Ка децентрализованом финансијском поретку

Ефикасност ових суверених система потврђује се све очигледнијим променама у начину поравнања трговине. Око 80% руског извоза нафте у Кину сада се поравнава у јуанима преко *CIPS*-а или *SPFS*-а (*South China Morning Post*, 2023). *Saudi Aramco* је реализовао седам милијарди долара вредне уговоре у јуанима уз директно клириншко поравнање преко Народне банке Кине, потпуно заобилазећи *SWIFT* (*Bloomberg*, 2023). Индија и УАЕ су 2023. извеле прву рупија-дирхам трансакцију за милион барела нафте, без ослањања на долар или западне мреже (*India Today*, 2023).

Ови развоји указују на дубљу структурну еволуцију. Иако ниједан од алтернативних система још нема обим или глобални степен поверења какав има *SWIFT*, њихово убрзано ширење

сигнализира настанак мултиполарне финансијске инфраструктуре. Ове мреже усвајају, не само санкционисане државе, већ и велике економије у успону које настоје да се заштите од потенцијалног искључења и да смање изложеност нестабилности доларског система.

Последице догађаја из 2022. године резонирају далеко изван Русије. Земље широм Глобалног југа све интензивније преиспитују сопствену рањивост у постојећем финансијском поретку. За многе од њих, успостављање регионалних платних платформи, ширење аранжмана за поравнање трговине у локалним валутама и интеграција у иницијативе повезане са BRICS-ом представљају нове путеве ка економској и политичкој аутономији.

Будућност глобалних финансија стога се вероватно неће заснивати на једном систему или једној валути. Она се развија у фрагментисану, али међусобно повезану мрежу у којој државе обликују сопствене финансијске трајекторије према националним интересима, изложености ризицима и геополитичким везивањима.

4. СТУДИЈА СЛУЧАЈА: РУСКА СТРАТЕГИЈА ДЕДОЛАРИЗАЦИЈЕ

Одлучан преокрет Русије од америчког долара и евра у међународној трговини означава дубоку трансформацију њене спољноекономске политике. Нагло смањење употребе западних валута, праћено паралелним растом трговине деноминоване у рубљама и јуанима, није тек реакција на санкције. Оно представља део ширег преусмеравања руског економског ангажмана ка глобалним партнерима ван западног блока.

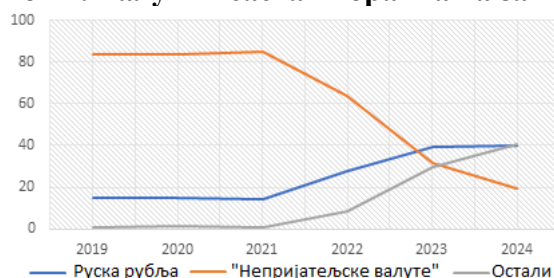
Ова трансформација заснива се на промишљеној стратегији дедоларизације усмереној на умањење изложености геополитичким ризицима и на продубљивање трговинске интеграције са незападним државама. Институционални оквири као што су Евроазијска економска унија (ЕАЕУ), BRICS и друге нове регионалне иницијативе постали су кључне платформе за промовисање употребе националних валута у прекограничним поравнањима. Ове иницијативе имају, не само економску рационалност, већ и политички значај, јер заобилазе финансијску инфраструктуру под западном доминацијом и умањују рањивост на санкције.

Најупадљивији израз стратегије дедоларизације јесте растућа финансијска координација Русије и Кине. Све већи део билатералне трговине између две државе обавља се у рубљама и јуанима, што смањује зависност од валута трећих земаља и јача монетарну сувереност обе стране. Овај развој одражава шири тренд у Глобалном

југу, где владе све критичкије посматрају доларски систем и траже алтернативе усаглашене са сопственим развојним циљевима и националним интересима.

Између 2019. и 2024. године удео трансакција извоза деноминираних у рубљама више се него удвостручио, порастао са око 15 на преко 40% (Графикон 1). У истом периоду, удео „непријатељских” валута држава које су увеле санкције Русији драстично је опао: са готово 84% 2019. на мање од 20% средином 2024. Паралелно с тим, удео „осталих” валута - међу којима доминира кинески јуан - порастао је са нешто више од 1% 2019. на 40% 2024. године. Овај изузетан преокрет одражава и јачање финансијске повезаности Русије са Кином и постепено формирање регионалних валутних блокова као алтернативе системима под западном доминацијом.

Графикон 1. Валутни састав поравнања за извоз (%)

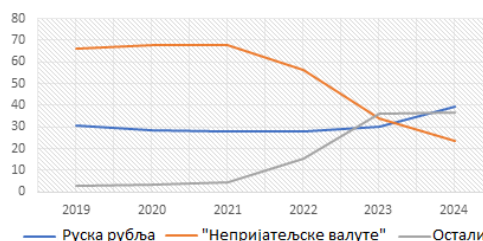

Извор: Централна банка Русије. 2024. External Sector Statistics.

https://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs/

Подаци о увозу показују паралелну динамику. Удео поравнања у рубљама, који је раније износио око 30%, достигао је 39% до 2024. године. Још упечатљивији је нагли раст употребе „осталих” валута у увозним трансакцијама: са 15% 2019. на преко 40% 2024. године. Истовремено, удео долара и евра у плаћањима за увоз пао је са готово 84% на само 24% (Графикон 2).

Графикон 2. Валутни састав поравнања за увоз (%)

Извор: Централна банка Русије. 2024. External Sector Statistics.

https://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs/

Регионална структура додатно оснажује ова кретања. У Азији, удео рубљом деноминованог извоза порастао је са 23,5% 2019. на 36,2% 2023, што одражава све ближу финансијску интеграцију Русије са источним тржиштима. У Африци је раст био још изразитији - са 2,7 на 37,8% - праћен ширењем руског трговинског присуства на континенту. Чак и у Европи, упркос дубоким политичким тензијама, удео извоза у рубљама скочио је са 11,5 на 49,3%, углавном због енергетских трансакција (Табела 1).

Табела 1. Удео рубље у извозу по регионима (у процентима)

Регион	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Азија	23.5	19.7	20.3	28.3	36.2	35.6
Африка	2.7	1.9	1.7	14.5	37.8	47.5
Европа	11.5	12.3	11.6	27.7	49.3	58.0
Кариби	7.2	13.8	35.0	57.0	77.8	94.4
Океанија	9.2	11.0	13.8	23.3	25.7	63.1

Извор: Централна банка Русије. 2024. Currency Composition of Settlements for Exports of Goods and Services by Geographical Areas.

Подаци о увозу откривају сличну слику валутне диверсификације. У Африци је удео поравнања у рубљама скочио са 3,6% 2019. на 51,8% 2024. У Европи је порастао са 35,1 на 53,8%, док је у Азији удео рубље у увозу порастао са 24,4 на 34,2% (Табела 2). Ови обрасци сугеришу да финансијско раздвајање Русије од западних система обухвата далеко шири спектар роба и услуга од енергетике.

Табела 2. Удео рубље у увозу по регионима (у процентима)

Регион	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Азија	24.4	20.5	19.7	18.5	22.8	34.2
Африка	3.6	3.9	3.5	21.8	32.3	51.8
Европа	35.1	33.6	34.1	40.5	47.2	53.8
Кариби	9.6	6.3	13.3	7.1	23.0	28.7
Океанија	1.7	4.2	1.7	8.9	27.5	43.5

Извор: Централна банка Русије. 2024. External Sector Statistics.

https://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs/

Ова обимна трансформација није привремена импровизација, већ структурно преобликовање руске спољноекономске архитектуре. Рубља, некада претежно ограничена на заједницу независних држава (ЗНД), сада се позиционира као одрживо средство прекограничне трговине у условима све фрагментиранијег међународног поретка у којем се монетарна сувереност све више вреднује.

Ангажман кроз BRICS додатно је оснажио ова настојања. На самитима 2023. и 2024. године државе чланице поновиле су посвећеност изградњи алтернативне финансијске архитектуре. Међу

предлозима били су *BRICS Pay* - јединствена међународна платна платформа осмишљена да олакша прекогранична поравнања без ослањања на *SWIFT*. Председник Владимир Путин нагласио је значај регионалних механизма за конвертибилност валута и трговинска поравнања који би учврстили интра- BRICS размену засновану на националним валутама попут рубље и јуана.

Ипак, имплементација остаје изазов. Удео међусобне трговине држава BRICS-а који се вреднује у националним валутама и даље је скроман, ограничен институционалном фрагментацијом, техничким ограничењима и недостатком интероперабилне инфраструктуре за поравнање у реалном времену. Ипак, напредак је опипљив. Централне банке оформиле су радне групе, тестирале пилот-пројекте и започеле координацију у области дигиталних валута и нових протокола за прекогранична плаћања.

У целини гледано, руска стратегија дедоларизације, додатно оснажена кроз сарадњу у оквиру BRICS-а, представља далеко више од адаптације на санкције. Она одражава структурни заокрет у глобалном трговинском систему. Како Русија и њени партнери продубљују посвећеност изградњи алтернативне финансијске инфраструктуре, међународни монетарни поредак постаје све разноврснији, децентрализованiji и регионално укореењенији.

ЗАКЉУЧАК

Налази овог истраживања указују да се глобални монетарни систем постепено удаљава од униполарне, доларски усредсређене структуре ка фрагментиранијој и регионално разноврснијој архитектури. Пад удела долара у међународним девизним резервама, са више од 70% на почетку века на око 58% у 2023. години, одражава дугорочни процес прерасподеле. Централне банке све интензивније диверсификују портфеље у евро, јуан и посебно у злато, при чему земље у развоју предњаче у том процесу. Ове промене додатно су подстакнуте геополитичком фрагментацијом: санкције Сједињених Држава Русији и трговинске тензије са Кином показале су ризике прекомерне зависности од долара и подстакле државе да усвоје заштитне монетарне стратегије.

Трговина енергентима постала је једна од највидљивијих сфера ове трансформације. Руски систем гас-за-рубље, уведен 2022. године, представљао је прекретницу јер је европске купце приморао да енергетске уговоре вреднују у рубљама. Та мера није само обезбедила финансијску отпорност под санкцијама, већ је симболички подигла статус рубље у међународној трговини. Паралелни процеси у земљама Залива показују да петродолар више није без конкуренције. Одлука

Саудијске Арабије да не обнови нафтно-доларски споразум са Сједињеним Државама, уз растући обим продаје нафте Кини и Индији у локалним валутама, потврђује постепену ерозију доларске ексклузивности на енергетским тржиштима. Слични кораци УАЕ и Индије указују да је у току шири процес валутне диверсификације.

Изградња алтернативних платних система додаје још једну слојевиту димензију институционалних промена. Платформе као што су *SPFS*, *CIPS* и *SFMS* више нису маргиналне, већ све чешће омогућавају трансакције великог обима у трговини нафтом, гасом и осталим робама. Њихова примена у поравнањима рубља-јуан између Русије и Кине или рупија-дирхам у трговини између Индије и УАЕ указује на опипљиво реструктурирање глобалних финансијских токова изван инфраструктуре под западном доминацијом. Ова технолошка и институционална диверсификација јача кредибилитет мултиполарног финансијског поретка.

Руски пример најочигледније илуструје дубину ових промена. Подаци показују драматичан пад употребе „непријатељских” валута у извозу и увозу, праћен брзим растом трговине у рубљама и јуанима широм Азије, Африке и делова Европе. Регионални прегледи потврђују да дедоларизација није ограничена на сектор енергије, већ обухвата широк спектар роба и услуга. Комбинујући билатералне споразуме, институционалну координацију у оквиру BRICS-а и Евроазијске економске уније и развој алтернативних платних канала, Русија је успела да репозиционира своју валуту као централни инструмент спољноекономске стратегије.

У целини гледано, резултати указују да ће долар још дуго остати доминантан у глобалним финансијама, али да његова јединствена улога постепено слаби. Уместо једнополарног система, обликује се мултиполарни монетарни пејзаж - децентрализован, регионално укореењен и отпорнији на инструментализоване санкције. Ова нова архитектура не представља замену једне хегемоне валуте другом, већ настајање слојевитог система у ком више валута и финансијских инфраструктура коегзистира. Она одражава и дифузију глобалне економске моћи и настојање држава да умање сопствену геополитичку рањивост, представљајући важан корак ка сложенијем и разноврснијем светском поретку.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bank for International Settlements – BIS. (2022). *Triennial central bank survey: Foreign exchange turnover in April 2022*. Retrieved 14.05.2025. from <https://www.bis.org/statistics/rpfx22.htm>
2. Bloomberg. (2023, March). Saudi Aramco signs \$7 billion worth of yuan-denominated contracts with Chinese refineries. *Bloomberg News*.
3. Central Bank of Russia. (2024). *External Sector Statistics*. Retrieved 13.05.2025. from https://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs/
4. CIPS. (2024). *Annual report 2023*. China Cross-Border Interbank Payment System. Retrieved 15.05.2025. from <http://www.cips.com.cn>
5. Durban Declaration – BRICS. (2013, March 27). *eThekweni Declaration: Fifth BRICS Summit*. Government of South Africa. Retrieved 14.05.2025. from <https://www.dirco.gov.za/docs/2013/brics0327.htm>
6. Eichengreen, B. (2022). In defense of the dollar? Currency power in a fragmented world. *Foreign Affairs*, 101(5), 52–63.
7. Goldberg, L. (2010). Is the international role of the dollar changing? *Current Issues in Economics and Finance*, 16(1), 1–2. Federal Reserve Bank of New York.
8. Gourinchas, P.-O., & Rey, H. (2007). From world banker to world venture capitalist: U.S. external adjustment and the exorbitant privilege. In R. Clarida (Ed.), *G7 current account imbalances: Sustainability and adjustment* (pp. 11–55). Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226106998.003.0002>
9. India Today. (2023, August 15). India makes first crude oil payment to UAE in local currency. Retrieved 13.05.2025. from <https://www.indiatoday.in/business/story/india-first-crude-oil-payment-to-uae-in-inr-local-currency-2421331-2023-08-15>
10. International Monetary Fund – IMF. (2024). *Currency composition of official foreign exchange reserves (COFER)*. Retrieved 11.05.2025. from <https://data.imf.org/COFER>
11. Izvestia. (2022). SPFS network expansion update. Retrieved 21.05.2025. from <https://iz.ru>
12. Manning, L. (2023, October 24). China's digital yuan used for massive international oil purchase. *Bitcoin Magazine Pro*. Retrieved

- 17.05.2025. from <https://bmpro.substack.com/p/chinas-digital-yuan-used-for-massive>
13. Milenković, N., & Spalović, K. (2013). Intenziviranje rusko-kineske saradnje i transformacija međunarodnog monetarnog sistema. *Ekonomski pogledi*, 15(2), 35–49.
14. New Delhi Declaration – BRICS. (2012, March 29). *Delhi Declaration: Fourth BRICS Summit*. Government of India. Retrieved 22.05.2025. from https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/19158/Fourth_BRICS_Summit_New_Delhi_Declaration
15. Omar, A. A., & Cranny. (2023, January 17). Saudi Arabia says open to settling trade in other currencies. *Bloomberg*. Retrieved 20.05.2025. from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-01-17/saudi-arabia-open-to-talks-on-trade-in-currencies-besides-dollar>
16. People's Bank of China. (2014, October 13). China and Russia sign RMB 150 billion local currency swap agreement [Press release]. Retrieved 02.06.2025. from <http://www.pbc.gov.cn/en/3688110/3688172/3967448/index.html>
17. Polivach, A. (2023). Prospects of internationalisation of Russian rouble in modern geopolitical circumstances. *World Economy and International Relations*, 67(4), 64–74. <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2023-67-4-64-74>
18. South China Morning Post. (2023, July 22). Russia settles 80 per cent of its oil sales to China in yuan. Retrieved 11.06.2025. from <https://www.scmp.com>
19. SWIFT. (2013, January). *RMB Tracker: Monthly reporting and statistics on renminbi progress*. Retrieved 23.05. 2025. from <https://www.swift.com/our-solutions/compliance-and-shared-services/business-intelligence/renminbi/rmb-tracker>
20. Tan, F., & Aizhu, C. (2023, March 27). Saudi Aramco boosts China investment with two refinery deals. *Reuters*. Retrieved 19.05.2025. from <https://www.reuters.com/business/energy/saudi-aramco-open-new-china-refinery-petchem-complex-2026-2023-03-26/>
21. TASS. (2024). SPFS connects 159 foreign entities across 20 countries. Retrieved 10.05.2025. from <https://tass.ru>

22. U.S. Energy Information Administration – EIA. (2015). *The dollar's role in global oil trade goes beyond the "petrodollar" system* [Analysis brief]. Retrieved 10.05.2025. from <https://www.eia.gov>
23. World Bank. (2023). *World development indicators: GDP, PPP (current international \$)*. Retrieved 14.05.2025. from <https://data.worldbank.org>
24. World Gold Council. (2023). *Gold demand trends Q4 2023*. Retrieved 12.05.2025. from <https://www.gold.org>

Рад је примљен: 23. маја 2025. године
Рад је прихваћен за објављивање: 15. октобра 2025. године